

بررسی مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده در آموزه‌های قرآن کریم

Investigating the Components of Family Emotional Security in the Teachings of the Holy Quran

میلاد شماخته / دانش‌آموخته دکتری قرآن و روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.
محمد مهدی صفورائی پاریزی / دانشیار روانشناسی تربیتی گروه روانشناسی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی جامعه المصطفی العالمیه قم ایران.

Milad Shamakhte / PhD student of Quran and Psychology, Al-Mustafa Al-Alamiyah University, Qom, Iran
shamakhte1997@gmail.com

Mohammad Mehdi Saforaei Parizi / Associate Professor of Educational Psychology, Department of Psychology, Islamic Humanities Higher Education Complex, Al-Mustafa Al-Alamiyah University, Qom, Iran
safurayi@gmail.com

Abstract

Family emotional security refers to a situation in which a person is confident that his emotional needs will be met within the family environment. The present research was conducted with the aim of explaining the components of family emotional security in the Holy Quran. The research method is qualitative content analysis; a method in which textual data are summarized and presented through analysis and systematic classification of coding processes and designing of recognized models. The results showed that the components of family emotional security from the Quranic perspective are divided into two domains: facilitating components and manifesting components. The 'facilitating factors are: Difference in roles and responsibilities of men and women; Physical and psychological competencies; Regulation of power within the family (men's guardianship/Qwamiyat); Preserving

چکیده

امنیت عاطفی خانواده، به حالتی گویند که در آن شخص اطمینان داشته باشد در محیط خانواده نیازهای عاطفی او برآورده می‌شود. پژوهش حاضر با هدف تبیین مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده در قرآن کریم انجام شده است. روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای کیفی به‌شمار می‌رود؛ روشی که داده‌های متنی از طریق تجزیه و تحلیل و با فرایندهای کدبندی طبقه‌بندی نظام‌مند و طراحی الگوهای شناخته‌شده خلاصه و ارائه می‌شوند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل کیفی پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده از نظر قرآن به دو حیطه مؤلفه‌های زمینه‌ساز و آشکارساز تقسیم می‌شوند. «عوامل زمینه‌ساز امنیت عاطفی خانواده» بر اساس قرآن عبارت‌اند از: ۱. تفاوت نقش‌ها و وظایف زن و مرد؛ ۲. صلاحیت‌های جسمی و روانی؛ ۳. تنظیم قدرت در خانواده (قوامیت مرد)؛ ۴. حفظ مرزهای خانواده؛ ۵.

family boundaries; Compatibility in faith. The second domain, the 'manifesting factors of family emotional security,' includes: Cognitive supporting (avoiding accusation and suspicion or having positive assumptions, intellectual and cognitive growth appropriate to family relationships); Emotional supporting (performing righteous deeds, showing affection, providing peace, fulfilling sexual satisfaction); Behavioral supporting (restricting sexual relations to within the family (legal wife), forgiveness and tolerance, conflict resolution, and managing spousal discord and dispute).

Key words: Emotional security, provision, family, Quran, psychology.

سختیت در ایمان. حیطه دوم عوامل آشکار ساز امنیت عاطفی خانواده عبارت‌اند از: ۱. پشتیبانی شناختی (دوری از اتهام و بدگمانی یا حسن ظن، رشدهای عقلی و شناختی متناسب با روابط خانوادگی)؛ ۲. پشتیبانی عاطفی (مباشرت به معروف، محبت، آرامش، ارضای جنسی)؛ ۳. پشتیبانی رفتاری (محدودیت روابط جنسی به درون خانواده، بخشش و مدارا، حل تعارض و مدیریت نشوز و شقاق).

کلیدواژه‌ها: امنیت عاطفی، تأمین‌شوندگی، خانواده، قرآن، روان‌شناسی.

مقدمه

خانواده یکی از بنیادهای اصلی و مهم اجتماعی است که بسیاری از قانون‌ها و بی‌قانونی‌ها را در اجتماع شکل می‌دهد. از جمله نیازهای اساسی بشر که در اغلب نظریه‌های روان‌شناسان و نیز پژوهش‌های آنان درباره خصوصیات انسان مشاهده می‌گردد، نیاز به امنیت عاطفی است. امنیت عاطفی حاصل ترکیب دو کلمه «امنیت» و «عاطفه» است. امنیت از مصدر «امن» به معنای ضد ترس و نقیض خوف است (ابن‌منظور، ۱۴۲۲ق، ص ۱۰۸، ذیل واژه امن). امنیت، در معنای عینی، فقدان تهدید در برابر ارزش‌های کسب‌شده را مشخص کرده و در معنای ذهنی، فقدان ترس و وحشت از حمله علیه ارزش‌ها را معین می‌کند (والفرز، ۱۹۶۲، ص ۱۵۰). عاطفه در روان‌شناسی، به تجربه نهفته از احساس، هیجان یا خلق اطلاق می‌شود (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۵، ص ۳۰). امنیت عاطفی^۱ به حالتی گویند که در آن شخص از ارضای نیازهای عاطفی خود، به‌ویژه محبوب بودن، احساس اطمینان کند (آنجلیس، ۲۰۱۶، ص ۱۰۲). ناامنی عاطفی، احساس ناراحتی یا عصبی بودن عمومی است که ممکن است با درک خود به‌نوعی آسیب‌پذیر یا عقده حقارت، یا احساس آسیب‌پذیری یا بی‌ثباتی که خودانگاره یا نفس او را تهدید می‌کند، ایجاد شود (آنجلیس، ۲۰۱۶، ص ۱۰۸). احساس امنیت عاطفی به محبت و عطف، مقبولیت و ثبات روابط بستگی دارد. احساس امنیت عاطفی به توانایی احساس امنیت و اطمینان، زمانی که شخص درگیر یک رابطه صمیمانه با یک شریک عشقی است، اطلاق می‌شود، به این شرط که با اینکه فرد

آسیب‌پذیر است، ترس از پیامد هیجانی منفی تجربه نشود (کردوا، ۲۰۰۷، ص ۱۲۵). زمانی که از امنیت عاطفی در رابطه صحبت می‌کنیم آن را در برابر مفهوم «نزاع و تنش» قرار می‌دهیم. امنیت عاطفی زمانی فراهم می‌شود که نزاع و تنش نگرانی دائمی فرد نباشد (کردوا، ۲۰۰۷، ص ۱۳۶). امنیت عاطفی نقش مهمی در حفظ و بالا نگه داشتن استحکام خانواده دارد (سیمپسون، هاگ و اشنایدر، ۲۰۰۶). کردوا و اسکات (۲۰۰۱) به منظور سهولت در مشاهده امنیت عاطفی خانواده در تحقیقات تلاش کردند که آن را با واژه‌های رفتاری در روابط زوجین تعریف کنند. آنها امنیت عاطفی را به عنوان نتیجه تعاملات بین زوج‌هایی که رفتارهای صمیمانه و احساسات مثبت را در روابطشان تجربه می‌کنند، مفهوم‌سازی می‌کنند. این احساسات، تجربیاتی درونی هستند که در طول زمان به علت صمیمیت و پاسخ‌گویی عاطفی زوجین به یکدیگر برانگیخته می‌شوند و حاصل آنها احساس آرامش و امنیت عاطفی است. اگر تجارب انباشته شده در طول زمان در یک رابطه صمیمانه غنی باشد، سرانجام امنیت عاطفی در خانواده به وجود می‌آید (کردوا و اسکات، ۲۰۱۵، ص ۲۰۲).

به صورت کلی، ایجاد امنیت عاطفی خانواده منوط به شکل‌گیری اعتماد بین فردی در رابطه زوجین است؛ به گونه‌ای که اولاً زوجین طرف مقابل را در زندگی خود شریک بدانند؛ ثانیاً رابطه زوجین به گونه‌ای باشد که وابستگی ایمنی بین طرفین به وجود آید؛ و ثالثاً تعهد و وفاداری فزاینده‌ای که همراه با تقویت‌های مثبت است، در زوجین مشاهده شود، و این آرامش والدین به فرزندان نیز سرایت پیدا می‌کند (گریف و مالهرب، ۲۰۱۵).

نتایج پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که مؤلفه‌های تقویت‌کننده امنیت عاطفی در خانواده عبارت‌اند از: حفظ نقش‌های اعضای خانواده (ویتاکر، ۱۹۹۳، به نقل از: هیل، ۲۰۱۹)، رضایتمندی جنسی زوجین (دوریان و کردوا، ۲۰۰۴)، رابطه خویشاوندی کارآمد، صمیمیت همسران با فرزندان (بک، ۱۹۸۷، به نقل از: فابرت و شولی، ۱۹۹۶)، تأمین شدن معیشتی (باکوم و اپستین، ۲۰۱۰)، تناسب اعتقادی اعضای خانواده؛ و مؤلفه‌های متزلزل‌کننده امنیت عاطفی در خانواده عبارت‌اند از: تنش‌های زوجین، تعارضات عاطفی (برادشاو، ۱۹۹۹، به نقل از: میرچین و کردوا، ۲۰۱۷)، خیانت جنسی، سوء رفتار بدنی مانند کتک زدن، مشکلات ارتباطی بین اعضای خانواده (بک، ۱۹۸۷، به نقل از: روشنی، ۱۳۹۰)، ازدواج در سنین پایین، درگیری‌های شغلی (ومبل، ۲۰۲۰، پیتمن، ۱۹۸۹، به نقل از: سیمپسون و همکاران، ۲۰۰۷).

با توجه به اینکه پژوهش حاضر با کنکاش در مبانی خانواده متعالی در اسلام صورت گرفته، باید گفت کاستی‌های مبنایی و روشی روان‌شناسی غربی (مصباح یزدی، ۱۳۹۲؛ غروی و آذربایجانی، ۱۳۸۵)، انتقادهای وارد شده، جامعیت، فرازمانی و جاودانگی قرآن (بهجت‌پور و معرفت، ۱۳۹۰؛ صادقی فدکی، ۱۳۹۷؛ محصص، ۱۳۹۲)، و ظرفیت بالای آموزه‌های اسلامی در روان‌شناسی خانواده و اعجاز روان‌شناختی - خانوادگی قرآن (رضایی اصفهانی و احمدی‌فر، ۱۳۹۰)، عمده‌ترین دلایل مراجعه به قرآن

در تبیین مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده است. لازمهٔ جامعیت و جاودانگی دین و جایگاه رفیع ازدواج و خانواده در فرهنگ وحیانی قرآن (روم: ۲۱)، وجود قوانین محکم، جامع و شفاف در رابطه با خانواده است (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷) که می‌تواند پاسخ‌گوی سؤالات مطرح‌شده در حوزهٔ خانواده و تبیین‌کنندهٔ مؤلفه‌های امنیت عاطفی آن باشد. از منظر روش‌شناختی نیز عرضهٔ رویکردهای علمی به منابع اسلامی و استخراج نظرگاه آن، از گام‌های مقدماتی تکوین علوم انسانی - اسلامی است. پژوهش حاضر با هدف توسعهٔ مرزهای دانش و جبران خلأ پژوهشی موجود با تحلیل محتوای آیات قرآن دربارهٔ امنیت عاطفی خانواده، درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال است که عوامل مؤثر در ایجاد امنیت عاطفی خانواده از نگاه آیات قرآن کریم چگونه توصیف و تبیین می‌شوند.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوا، آیات قرآن در مورد عوامل ایجاد و گسست و کارکرد امنیت عاطفی خانواده جمع‌آوری و سپس داده‌های مورد نظر دسته‌بندی، تلفیق و تجزیه و تحلیل می‌شوند. بعد از مفهوم‌شناسی امنیت عاطفی خانواده و مشخص شدن عوامل و موانع آن در قرآن به‌عنوان واحد تحلیل محتوا، آیات و روایاتی که مرتبط با آرامش خانواده تشخیص داده شده‌اند، بعد از سه بار مطالعه کامل قرآن و همچنین جست‌وجوی کلیدواژه‌های مرتبط با خانواده و امنیت عاطفی در قرآن (مثل، اهل، زوج، ازواج، اولاد، اب، ام، رجل، امرأه، سکون، اطمینان، سبات، لباس، مؤدّه، رحمة، عاشروهن بالمعروف، حکم، نشوز، قوام، قانت و...) جمع‌آوری و برای تحلیل داده‌ها، از روش کیفی تحلیلی محتوا استفاده شد.

مراحل انجام پژوهش

الف) تعیین موضوع و واژه‌شناسی؛
 ب) جمع‌آوری داده و نمونه‌گیری نظری؛
 ج) تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات.
 مهم‌ترین بخش پژوهش‌هایی که بر اساس روش تحلیل محتوا به ظهور می‌رسند، چگونگی تجزیه و تحلیل داده‌هاست. اگر داده‌های جمع‌آوری‌شده به‌درستی تجزیه و تحلیل نشوند، نمی‌توانند پژوهشگر را به هدف برسانند.

۱. کدگذاری باز: در پژوهش حاضر برای تحلیل داده‌ها پس از چند بار مطالعهٔ کل قرآن و جمع‌آوری همهٔ آیات مرتبط با خانواده، آیات مرتبط با امنیت عاطفی خانواده و همچنین روایات مرتبط با این موضوع، گزینش و خانوادهٔ آیات و روایات تفسیری تشکیل شد؛ سپس در اولین گام کدگذاری، با مطالعهٔ دقیق کلمات و عبارات هر آیه به هر واحد، مفهومی کدی اختصاص داده شد.

واحد مفهومی بر حسب محتوای بیانات قرآن و روایات شامل کلمه عبارت یک و یا چند آیه بوده است. متن قرآن و روایات بر اساس محتوای مفهومی کلمات، عبارات، جملات و آیات دربردارنده مفهوم امنیت عاطفی و به هر متن کدی اختصاص داده شده است. حاصل این مرحله از کدگذاری برای مجموع ۴۴۰ آیه و ۱۵۵ روایت، ۲۹۰ کد باز است.

۲. کدگذاری محوری: در پژوهش حاضر نیز برای کدگذاری محوری محقق هم‌زمان با کدگذاری باز، با طرح سؤال و مقایسه مداوم مقولات و زیرمقولات به دنبال یافتن روابط مقولات بوده است. روابط کشف‌شده بین مقولات به‌طور مکرر با داده‌ها مقایسه و مطابقت داده شده است. روند مقایسه به این صورت بوده که محقق پس از استخراج روابط مقولات، روابط را با سایر آیات و روایات مقایسه و آزمون نموده تا از صحت روابط استخراج‌شده اطمینان حاصل کند. به این ترتیب محقق در این مرحله از کدگذاری، مقولات باز نهایی حاصل از کدگذاری باز را بر اساس روابط بین مقولات درباره عوامل تقویت گسست امنیت عاطفی در خانواده در قالب مقولات انتزاعی‌تری با عنوان مقوله محوری دسته‌بندی کرده است و در فرایند کدگذاری محوری، ۱۵ مقوله به‌عنوان عامل امنیت عاطفی مشخص شده است.

۳. کدگذاری گزینشی - انتخابی: کدگذاری انتخابی فرایند یکپارچه‌سازی و پالایش نظریه است. برای اتقان بیشتر و استناد قوی‌تر محقق در این پژوهش، بعد از اینکه آیات مرتبط با امنیت عاطفی خانواده را به‌دست آورد، تفسیر آیات شاخص در زمینه آرامش خانواده در ۱۳ تفسیر از تفاسیر مهم شیعه و اهل سنت مورد بررسی قرار گرفته؛ همچنین درباره مفهوم امنیت عاطفی خانواده با مراجعه به نرم‌افزارهای روایی و جست‌وجو از طریق کلیدواژه‌های مرتبط با خانواده، آرامش، عاطفه و مطالعه روایات تحکیم خانواده، روایات مربوط به این مفهوم استخراج شد؛ همچنین برای پیدا کردن معنی دقیق معنای «امنیت عاطفی» به کتب لغت معتبر مراجعه شد؛ در نهایت نیز برای فهم بهتر مفهوم امنیت عاطفی خانواده و عوامل تقویت و گسست آن، به نقطه‌نظرات شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی، آیت‌الله جوادی آملی و آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان اسلام‌شناس معاصر در این زمینه مراجعه شد. به دلیل اهمیت و نو بودن موضوع و نیاز به تحلیل مبتیایی این سازه، با بررسی آیات، روایات و تفاسیر موجود آموزه‌های اسلام درباره امنیت عاطفی و عوامل گسست و تقویت آن، مورد تجزیه و تحلیل دقیق قرار گرفت و به‌صورت جامع ملاحظه و خانواده قرآنی و حدیثی تشکیل و سپس با استفاده از روش‌های تفسیری و اجتهادی مورد بررسی، تحلیل و پردازش قرار گرفت، و در جداولی تحت عنوان عوامل تقویت و گسست امنیت عاطفی و کارکرد آن تدوین شد. به‌منظور سنجش درستی تنظیم عوامل و زیرعامل‌ها و همخوانی با مستندات این قسمت، به ۱۰ نفر کارشناس علوم اسلامی و روان‌شناسی ارسال شد تا نظر خود را در زمینه میزان مطابقت هر عوامل و زیرعامل‌ها با مستندات ذکرشده در یک مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، کم، خیلی کم) اعلام نمایند.

یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش به شناسایی ۲۹۰ کد باز متشکل از آیات قرآن، ۴۵ زیرعامل و ۱۵ عامل اصلی یا مقوله محوری منجر شد، که در جدول ذیل به تفکیک نشان داده شده است.

جدول ۱: گزارش کدگذاری نهایی

عامل	مؤلفه	توضیحات	مستندات
۱. عوامل گسترش امنیت عاطفی خانواده	سنخیت در ایمان	علامه طباطبایی مصداق حیات طیبه را زندگی آرام و پربرکت دو فرد باایمان می‌داند (طباطبایی، ۱۳۸۵، ج ۱۸، ص ۱۵۷).	«مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً» (نحل: ۱۶)
	تعهد به میثاق غلیظ	در حین عقد قول بدهد همسرش را گرمی بخشد (طبرسی، ۱۳۸۵، ج ۶ ص ۱۱۱)	«وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا» (نساء: ۲۱)
	تأمین جنسی	رفع نیاز جنسی عاملی مهم در تقویت عاطفی خانواده (نراقی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۳)	«زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ» (نساء: ۱۴)
	محدودیت روابط جنسی	برای هیچ زن و مردی در خارج از عائله، حق ارضاء وجود ندارد، این انحصار کانون خانواده را استوار می‌گرداند (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۴، ص ۱۳)	«وَالَّذِينَ هُمْ لِأَزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ» (مؤمنون: ۵)
	رشدیافتگی زوجین	سعادت زندگی متوقف است به داشتن صلاحیت‌های لازم - بلوغ‌های جسمی و روانی - در ازدواج (طباطبایی، ۱۳۸۵، ج ۶ ص ۳۶)	«لَا يَكُونُوا أَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ حَتَّىٰ بَلَغَ أَشُدَّهُ» (نور: ۳۳)
	مباشرت به معروف	با همسر برخورد‌های صحیح عاطفی - نه خشک قضایی - داشته باشید (طباطبایی، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۲۵۵)	«عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (بقره: ۱۸۷)
۲. عوامل گسست امنیت عاطفی خانواده	قوامیت مرد	حفظ سرپرستی و ریاست با مرد، اساساً زن تمایل دارد به یک مرد تکیه کند (فخر رازی، ۱۳۹۰، ج ۱۰، ص ۸۸)	«الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء: ۳۴)
	اتهام و بدگمانی	قذف و لعان، حتی اگر هم اثبات نشود، فضای عاطفی خانواده را مخدوش می‌کند.	«إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (نور: ۲۳) «إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا» (یونس: ۳۶)
	تصمیم ناگهانی به جدایی	ایلاء و ظهار حرام هستند که در عصر جاهلی برای تنبیه زن به کار می‌رفته و اسلام آن را خلاف قواعد تربیتی خانواده متعالی دانسته (فخر رازی، ۱۳۹۰، ج ۶ ص ۸۶)	«لَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (بقره: ۲۲۶)

نشوز و شقاق	عدم انجام وظایف توسط زوجین	«وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا» (نساء: ۳۵)؛ «وَاللَّائِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ» (نساء: ۳۴)؛ «رَأَتْ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا» (نساء: ۱۲۸)
انفعال در حد تعارض	اصل حکمیت و اصول حل تعارض در قرآن، گویای الزام زوجین، به حل اختلاف است و انفعال باعث کهنه شدن زخم‌ها می‌شود نه درمان.	«فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ» (نساء: ۱۲۸)؛ «فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا» (نساء: ۳۵)
متمایل شدن مرد به یک زن	مردانی که چند زن اختیار کرده‌اند، باید عدالت را رعایت کرده و از توجه بیش از حد به یک زن و واگذاشتن دیگری بپرهیزند.	«وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمِغْلَقَةِ» (نساء: ۱۲۹)
ضعف فضای محبت	نبود محبت بین زوجین، بستر گسست امنیت عاطفی در خانواده است.	«جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱)
آرامش	آرامش ثمره تأمین نیازهای جسمی و روانی انسان است.	«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم: ۲۱)
مؤدت و محبت	در کانون خانواده تا مؤدت و رحمت نباشد، تربیت متعالی اتفاق نمی‌افتد (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۲۱۱)	«وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱)
شفقت	علت سعادت‌مند شدن انسان، «شفقت با خانواده» مطرح شده، شفقت به معنای صمیمیت با قوام عاطفی	«وَاقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ، قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ» (طور: ۲۵)
خطاپوشی و بخشش	امنیت عاطفی عامل صلح بین زن و شوهر است در سه صورت: ۱. عفو (بخشش با ترک کيفر)؛ ۲. صفح (بخشش با نكوهش و ملالت)؛ ۳. غفران (بخشش با پوشاندن زشتی)	«وَالصُّلْحُ خَيْرٌ» (نساء: ۱۲۸)
مدارا در تعارض‌ها	با وجود امنیت عاطفی مدارا و حل تعارض سهل‌تر خواهد بود.	«فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا» (نساء: ۱۹)
حفظ مرزها و حریم خانواده	حفاظت، قنات، صالحات	

پرسشی که پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به آن بود، این است که عوامل تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده امنیت عاطفی خانواده در قرآن کریم و روایات کدام‌اند و رابطه این عوامل با یکدیگر چطور تبیین می‌شوند؟

با مطالعه کدهای یافت‌شده در منابع اسلامی می‌توان ارتباط عوامل را با یکدیگر این‌گونه نتیجه گرفت که قسمتی از یافته‌ها به‌عنوان عامل زمینه‌ساز امنیت عاطفی خانواده، و دسته دیگر به‌عنوان عامل آشکارساز امنیت عاطفی خانواده مطرح می‌شوند.

منظور از عوامل زمینه‌ساز یا تسهیل‌گر، عواملی هستند که بستر و زمینه را برای رخداد دیگر عوامل فراهم می‌کنند؛ بنابراین در هنگام بروز دیگر عوامل، عوامل زمینه‌ساز نیز به‌نوعی حضور دارند. «عوامل زمینه‌ساز امنیت عاطفی خانواده» بر اساس قرآن کریم عبارت‌اند از: ۱. تفاوت نقش‌ها و وظایف زن و مرد؛ ۲. صلاحیت‌های جسمی و روانی؛ ۳. تنظیم قدرت در خانواده (قوامیت مرد)؛ ۴. حفظ مرزهای خانواده؛ ۵. سنخیت در ایمان.

همچنین منظور از عوامل آشکارساز یا تأمین‌گر امنیت عاطفی خانواده، عواملی هستند که نقش مستقیمی در بروز و آشکار شدن پدیده دارند و به‌واسطه این عوامل است که امنیت عاطفی در فضای خانواده بروز پیدا می‌کند. هر چقدر عوامل زمینه‌ساز پررنگ باشند تا عامل آشکارساز نمایان نشود، امنیت عاطفی اتفاق نمی‌افتد. این عوامل نیز عبارت‌اند از: ۱. پشتیبانی‌های شناختی (دوری از اتهام و بدگمانی یا حسن ظن، رشد‌های عقلی و شناختی متناسب با روابط خانوادگی)؛ ۲. پشتیبانی‌های عاطفی (مباشرت به معروف، محبت، آرامش، ارضای جنسی)؛ ۳. پشتیبانی‌های رفتاری (محدودیت روابط جنسی به درون خانواده، بخشش و مدارا، حل تعارض و مدیریت نشوز و شقاق).

شکل ۱: رابطه عوامل امنیت عاطفی خانواده

به‌منظور سنجش درستی تنظیم عوامل و زیرعامل‌ها و همخوانی با منابع اسلامی مطرح‌شده، در این بخش از نوشتار مؤلفه‌های استخراج‌شده به ۱۰ نفر کارشناس علوم اسلامی و روان‌شناس ارسال شد تا نظر خود را در زمینه میزان ضرورت و مطابقت هر عامل و زیرعامل با مستندات ذکرشده در یک مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، کم، خیلی کم) اعلام نمایند.

جهت اثبات روایی از روش‌های مختلفی استفاده می‌شود که در میان آنها، یکی از روشن‌ترین و قابل اعتمادترین روش‌ها گرفتن نظر کارشناسان است. نظرات متخصصان می‌تواند در دو زمینه در جهت بررسی و نهایتاً روایی مورد توجه قرار گیرد: نسبت روایی محتوای (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI).

به این منظور مؤلفه‌های استخراج‌شده در قالب یک جدول به همراه مستندات دینی به ۱۰ نفر کارشناس دینی که تخصص روان‌شناسی داشتند ارائه شد تا در ضمن دو مقیاس درجه‌بندی لیکرت (چهاردرجه‌ای و سه‌درجه‌ای)، نظرات خود را اولاً در مورد میزان مطابقت یافته‌های نظری با مستندات را اظهار نمایند (جهت بررسی شاخص روایی محتوا؛ CVI) و ثانیاً دیدگاه خود را درباره میزان ضرورت یافته‌های مذکور برای مدل (جهت بررسی نسبت روایی محتوا؛ CVR) را بیان کنند.

نمرات مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای برای محاسبه CVI عبارت است از: نمره ۱ برای گزینه «مطابقت کمی دارد»؛ نمره ۲ برای گزینه «نسبتاً مطابق است»؛ نمره ۳ برای گزینه «مطابق است»؛ نمره ۴ برای گزینه «کاملاً مطابق است»؛ و در مقیاس لیکرت سه‌درجه‌ای برای محاسبه CVR نمره ۱ برای گزینه «ضرورتی ندارد»؛ نمره ۲ برای گزینه «مفید است ولی ضروری نیست»؛ نمره ۳ برای گزینه «ضروری است» اختصاص یافته است. موافقت ۹۵ درصدی کارشناسان، نسبت به مؤلفه‌ها و تطبیق آن با مستندات، روایی محتوایی یافته‌های پژوهش را نشان می‌دهند.

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده بر اساس دیدگاه قرآن بود که پاسخ‌گویی به سؤال اصلی پژوهش ما را به این هدف می‌رساند؛ یعنی مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده از نظر قرآن چگونه توصیف و تبیین می‌شوند؟

بر اساس سؤال اصلی پژوهش نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل کیفی پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده از نظر قرآن به دو حیطه مؤلفه‌های زمینه‌ساز و آشکارساز تقسیم می‌شوند. «عوامل زمینه‌ساز امنیت عاطفی خانواده» بر اساس قرآن عبارتند از: ۱. تفاوت نقش‌ها و وظایف زن و مرد؛ ۲. صلاحیت‌های جسمی و روانی؛ ۳. تنظیم قدرت در خانواده (قومیت مرد)؛ ۴. حفظ مرزهای خانواده.

حیطه دوم عوامل آشکارساز امنیت عاطفی خانواده عبارت‌اند از: ۱. پشتیبانی شناختی (دوری از اتهام و بدگمانی یا حسن ظن، رندهای عقلی و شناختی متناسب با روابط خانوادگی)؛ ۲. پشتیبانی عاطفی (مباشرت به معروف، محبت، آرامش، ارضای جنسی)؛ ۳. پشتیبانی رفتاری (محدودیت روابط جنسی به درون خانواده، بخشش و مدارا، حل تعارض و مدیریت نشوز و شقاق).

پاسخ به سؤال دوم و جنبه دیگری از نوآوری این پژوهش، تبیین رابطه این عوامل با یکدیگر است؛ چراکه در هیچ‌کدام از پژوهش‌های قبلی ارتباط عوامل با یکدیگر تبیین نشده است. بر اساس یک تقسیم‌بندی می‌توان مدل مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده را به صورت ذیل ترسیم کرد که برخی از عوامل به عنوان عوامل تسهیل‌گر یا زمینه‌ساز امنیت عاطفی خانواده و دسته‌ای دیگر به عنوان عوامل تأمین‌گر (آشکارساز) امنیت عاطفی خانواده مطرح می‌شوند:

در تبیین ارتباط مؤلفه‌ها باید گفت: زمینه‌های ایجاد امنیت عاطفی در پنج مرحله یا سطح تعریف می‌شوند:

در سطح اول اگر مرزهای خانواده به صورت صحیح مدیریت شود؛

در سطح دوم سلامت جسمی و روانی خانواده موجب می‌شود که همسران نقش‌های خود را بشناسند و وظایف خود را به خوبی انجام دهند، و نیازهای اولیه و پایه خانواده و سکون و آرامش حداقلی خانواده تأمین شود؛

در سطح سوم با درک تفاوت‌های نقش و وظایف زن و شوهر، قدم مستحکمی در تأمین نیازهای عاطفی برداشته می‌شود. وقتی همسران، نقش‌ها و وظایف یکدیگر را شناخته و انجام دهند، لباس

یکدیگر می‌شوند، عیب‌پوشی می‌کنند، شاکر و سپاسگزار یکدیگر هستند و زینت یکدیگر می‌شوند و ویژگی‌های خوب همدیگر را برجسته می‌کنند و نیازهای جنسی و عاطفی یکدیگر را پوشش می‌دهند و از آلوده شدن همدیگر به گناه مراقبت می‌کنند. بنابراین اعضای خانواده امنیت عاطفی سطح بالاتری را تجربه می‌کنند و به هم انس می‌گیرند و با حسن معاشرت روابطی مبتنی بر مؤدت و رحمت را تجربه می‌کنند و همین مؤدت و رحمت و لباس بودن همسران میزان و عمق امنیت روانی و سکون خانواده را بالاتر خواهد برد و با حسن معاشرت این سکون غنی‌تر خواهد شد؛

در سطح پنجم ایمان به خدا و معاد، آرامش اطمینان و سکون عمیق‌تری برای خانواده فراهم خواهد کرد؛ چراکه زندگی خانوادگی و رفتارهای آنها ارزش و معنایی الهی پیدا خواهد کرد، و آنان طرف حساب خود را خداوند متعال می‌دانند. در این سطح هر قدر ایمان و اعتقادات طرفین با هم متناسب باشد و همسر خانواده ایمان بیشتری داشته باشد، احساس امنیت بیشتری به خانواده خواهد رسید و پایداری کارآمدی و آرامش خانواده را بیشتر خواهد کرد.

بر اساس این الگو عامل ایمان به عنوان یک عامل زمینه‌ساز آرامش خانواده به صورت مستقیم بر حفظ و مدیریت مرزهای خانواده، مدیریت اقتصادی، سلامت روانی و رشد عقلی و اجتماعی و لباس بودن همسران برای یکدیگر تأثیرگذار است و این با مستندات قرآنی و روایی تطبیق دارد؛ چراکه هر قدر ایمان بالاتر باشد، حدود و مرزهای عفت، غیرت، حریم خصوصی همسران، محرم و نامحرم، تمایز یافتگی حفظ اسرار همسر و... بیشتر رعایت می‌شود. همچنین بر اساس مبانی دینی کسی که ایمان بالاتری دارد تلاش برای گشایش اقتصادی خانواده، قناعت بیشتر و تدبیر بیشتری دارد و کمتر خود را با بالاتر از خود مقایسه می‌کند. همچنین ایمان بالا با سلامت روانی و رشد عقلی و عاطفی همبستگی دارد؛ چراکه می‌توان گفت که با بالا رفتن ایمان، آرامش رضایت و خودمهارگری که محور اصلی آن رشد عقلی است، بالاتر می‌رود. همچنین ایمان بالاتر موجب می‌شود که کنترل و ثبات هیجانی بیشتری تجربه شود، که این مهم در ثبات سلامت و آرامش بخشی خانواده بسیار مؤثر است، و در نهایت در این الگو مشخص شد، ایمان بر عامل لباس بودن همسران تأثیرگذار است، که این ارتباط نیز مورد تأیید مبانی است؛ یعنی در واقع ایمان باعث عیب‌پوشی بیشتر در همسران می‌شود و به همین مناسبت که گفته می‌شود همسران موجب زینت یکدیگرند؛ چراکه ویژگی‌های مثبت یکدیگر را برجسته و غنی‌سازی می‌کنند. همچنین ایمان موجب می‌شود که نیازهای عاطفی و جنسی یکدیگر را به موقع و به اندازه پوشش دهند، که این نیز مورد تأیید و تأکید مبانی دینی است. در واقع همسران با ایمان بیشتر حالت «واقیه» برای یکدیگر دارند و وقتی ایمان بالاتر باشد بیشتر یکدیگر را همچون لباس از آلودگی‌ها محافظت می‌کنند.

حیطهٔ دوم، عوامل آشکارکنندهٔ امنیت عاطفی در خانواده را دربر می‌گیرد که شامل پشتیبانی شناختی می‌باشد. این پشتیبانی به معنای پرهیز از اتهام‌زنی و سوءظن، تقویت نگاه مثبت و ایجاد زمینه برای رشد عقلانی و شناختی متناسب با تعاملات خانوادگی است.

قرآن کریم، پیروی از حدس، گمان و تخمین را حق‌نما ندانسته؛^۱ در ردیف پیروی از هوای نفس (نجم: ۲۳) و عامل آسیب‌های بزرگی برای فرد و جامعه می‌داند (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۶۷-۶۸؛ رک: قاسم‌پور دهقانی و بختیار نصرآبادی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵-۱۴۰). اندیشهٔ صحیح، مدارکی یقینی لازم دارد، پیروی از غیرعلم در آیات زیادی شدیداً نهی شده.^۲ این نهی، معنای وسیعی دارد که مسائل اعتقادی و گفتار و شهادت و قضاوت و عمل را شامل می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۱۱۶)؛ از جمله مصادیق این نهی قضاوت بدون علم، تفسیر و تحلیل بدون علم، باور به شنیده‌های بی‌اساس و نسبت‌های ناآگاهانه به خدا و دین، تصمیم‌گیری‌های غلط و بدون دلیل و برهان در شرایط هیجانی و بحرانی است. اغلب اوقات بدرفتاری‌ها و بداخلاقی‌های همسر ریشه در پیروی از فنون و گمان‌های بی‌پایه و اساس در روابط زوجی دارند. قضاوت‌های ناصحیح ریشه در عدم بررسی شواهد کافی در رابطهٔ زوجی دارند. بداخلاقی همسر یک موقعیت ناخوشایند در زندگی است که بر اساس آموزه‌های اسلامی سفارش درمان آن تاب‌آوری و ثبت کردن بهترین واکنش به آن است. بردباری و تاب‌آوری زوجین موجب کاهش فشار روانی می‌شود و بی‌تابی و نابدرباری بر دامنهٔ مشکلات و فشارهای روانی می‌افزاید (پسندیده، ۱۳۹۱، ص ۱۳۲).

قرآن کریم، علاوه بر اینکه به امکان خطا در شناخت حسی و نیز به نمونه‌هایی از خطاهای ادراکی مانند «ادراک سراب به‌جای آب» (نور: ۳۹) اشاره می‌کند، تکیه بر حس و حس‌گرایی صرف را آفت شناخت و معرفت می‌داند و کسانی که به دلایلی توانایی استنتاج امور غیرحسی از نشانه‌های حسی را ندارند (بهشتی، ۱۳۷۸، ص ۳۴۱-۳۵۱)، در زمرهٔ غافلان برشمرده و دربارهٔ آنها می‌فرماید: «آنها دل‌ها [عقل‌هایی] که با آن اندیشه نمی‌کنند و چشمانی که با آن نمی‌بینند و گوش‌هایی که با آن نمی‌شنوند» (اعراف: ۱۷۹). افزون بر این، قرآن به اندک بودن سرمایه و ابزار علمی بشر برای درک عمیق و نتیجه‌گیری از برخی معارف نیز اشاره کرده^۳ و سطحی‌نگری را نیز آفت اندیشه و باور حقیقی انسان می‌داند؛ از جمله می‌فرماید:

۱. «وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يَغْنَىٰ مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا»؛ اکثر آنها (افراد بی‌ایمان) در قضاوت‌های خود تنها از ظن و گمان پیروی می‌کنند؛ درحالی‌که ظن و گمان به‌هیچ‌وجه انسان را به حق و حقیقت نمی‌رساند (یونس: ۳۶)

۲. «وَلَا تَقَفْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ...»؛ مادامی که به چیزی علم و یقین حاصل نکرده‌ای آن را دنبال مکن... (اسراء: ۳۶)

۳. مثلاً دربارهٔ روح می‌فرماید: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا» (اسراء: ۸۵).

(برخی) گمان می‌کنند هیچ‌کس آنها را نمی‌بیند (بلد: ۷) و هیچ محاسبه و نظاره‌ای را مافوق خود نمی‌بینند؛ و گروهی درعین حال طمع رسیدن به سعادت ابدی (عنکبوت: ۲)، با محاسبه جاهلانۀ خود، به ادعای ایمان قناعت ورزیده، آرزوی زندگی بدون ورود در آزمایش‌ها، سختی‌ها و ناگواری‌ها را دارند (جعفری تبریزی، ۱۳۶۰، ص ۳۰۸-۳۰۹).^۱

سطحی‌نگری در روابط زوجی، بستر تعارضات سنگینی شده است. با بررسی‌های آماری در طلاق‌های انجام‌شده در ۱۰ سال اخیر کشور ایران (۱۳۹۰-۱۴۰۰)، مهم‌ترین عامل طلاق را نگاه سطحی و حداقلی به پیمان مستحکم ازدواج یافته‌اند (سالاری فر و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۷۵). بسیاری از زوجها برداشت و تصور روشنی از پیمان ازدواج ندارند. این امر سازگاری با شرایط جدید را دشوار می‌کند. در مشاوره با زوجها تلاش می‌کنیم که با توجه به متون اسلامی برداشت‌های آنان را اصلاح کنیم؛ بدین ترتیب لازم است چند ارزش مهم ازدواج را که در دهه‌های اخیر رو به ضعف گراییده است را در زوجها تقویت کنیم.

۱. پشتیبانی عاطفی (شامل معاشرت نیکو، محبت، ایجاد آرامش و تأمین نیازهای جنسی) از جنبه‌های متمایزکننده این پژوهش است که با الهام از آیات قرآن، این مجموعه مؤلفه‌ها را در قالب مفهوم «لباس» تبیین کرده است. از دیگر عوامل امنیت عاطفی خانواده در بعد رفتاری، مؤدت به معنای ابراز محبت است. در پژوهش‌های متعدد دیگر نیز توجه عاطفی و ابراز محبت از عوامل مهم سلامت، آرامش و رضایت در خانواده شمرده شده است. قرآن کریم این عامل را با تعبیر «مؤدت» استعمال کرده است. در منابع اسلامی به شیوه‌های مختلف کلامی و غیرکلامی و هدیه دادن بر ابراز محبت تأکید شده است و ابراز محبت اطمینان‌بخش معرفی شده است.

دیگر عامل مؤثر بر امنیت عاطفی خانواده، عامل رحمت است. با توجه به آیات و روایات و تفاسیر متعدد رحمت حالت روانی رقت قلب و انعطافی است که تفضل احسان مغفرت به مرحوم است و دارای مصادیق متعددی است؛ از جمله شامل طیفی از رفتارهای اخلاقی مثل، عفو، تغافل و صبر عدم آزار و اذیت، عدم سرزنش مدارا و سازگاری می‌شود که مربوط به ضعف طرف مقابل است.

عامل دیگر مؤثر در تأمین امنیت عاطفی خانواده، انس و حسن معاشرت است. انس اعضای خانواده با هم از طریق با هم بودن، داشتن وقت مشترک اعضای خانواده، صلۀ رحم و ارتباط بدون تنش با خانواده‌های اصلی است. این زیرعامل‌ها در پژوهش خدادی سنگده (۱۳۹۳)، روشنی (۱۳۹۶)، صادقی و همکاران (۱۳۹۲) نیز وجود دارد. حسن معاشرت نیز شامل نرم‌خویی، خوش‌گفتاری، خوش‌رویی، احترام،

۱. «أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ»؛ آیا مردم گمان کردند همین که بگویند: «ایمان آوردیم»، به حال خود رها می‌شوند و آزمایش نخواهند شد؟ (عنکبوت: ۲)

شادی و نشاط، همکاری، عدالت در تعامل، اعتماد و عدم بدگمانی می‌شود که در پژوهش روشنی (۱۳۹۶) نیز به برخی از این عوامل اشاره شده است. اما عامل حسن معاشرت با این مجموعه از زیرعامل‌ها به عنوان یک عامل در هیچ‌کدام از پژوهش‌های قبل به این صورت آورده نشده است.

۲. پشتیبانی رفتاری (محدودیت روابط جنسی به درون خانواده، بخشش و مدارا، حل تعارض و مدیریت نشوز و شقاق)؛ از دیگر عوامل آشکارساز امنیت عاطفی خانواده، محدودیت روابط جنسی به درون خانواده است. در متون اسلامی زنان تمایل به رابطه عمیق و کیفیت انگیزش جنسی دارند، لکن مردان به کمیت روابط توجه دارند؛ باین‌حال قدرت خویشنداری زنان در مورد جنسی چندین برابر مردان است (کلینی، ۱۴۳۲، ج ۵، ص ۳۳۸-۳۳۹). پژوهش‌ها نشان از آن دارند که مردان تمایل به رابطه‌های جنسی متنوع و موقت دارند، ولی زنان از چنین رابطه‌هایی دچار احساس گناه و اضطراب می‌شوند (پیس، ص ۲۹۴-۲۹۶؛ هاید، ص ۳۹۳-۳۹۴). در دیدگاه قرآن (بقره: ۱۲۳؛ نساء: ۳ و ۲۴؛ مؤمنون: ۶) و روایات اسلامی (حر عاملی، ج ۴، ص ۹، ۱۴، ۵۸، ۱۸۲، ۱۹۱، ۴۳۸، ۴۵۰، ۴۵۵) هم به تنوع‌طلبی و نیاز جنسی بیشتر در مردان اشاره شده است. نتایج پژوهش کیفی و میدانی در آموزه‌های قرآن کریم، نشان از آن دارد که در حالت عادی (غیرضرورت) محدود کردن روابط جنسی به خانواده، برای تحقق یافتن یک خانواده سالم مؤثرتر است (شماخته، ۱۴۰۲). در تک‌همسری هریک از زن و شوهر احساسات و عواطف و منافع جنسی دیگری را «از آن» خود و مخصوص شخص خود می‌داند (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۰۱). همچنین اقدام مرد بر تأمین نیاز جنسی در خارج از خانواده، نوعاً موجب رنجش و آزار منطقی همسر گشته و خلاف معاشرت به معروفی است که مردان به آن امر شده‌اند.

عامل آشکارساز بعدی که ثمره آن امنیت عاطفی در خانواده می‌شود، بخشش و مدارا و مدیریت نشوز در خانواده است. هنگام ظهور علائم نشوز در چهره، رفتار و اخلاق مرد، زن نباید بیکار و بی‌تفاوت بماند، بلکه از آنجاکه می‌شود مرد گریزپای را از راه صلح و مصالحه و بذل و بخشش رام کرد و به راه آورد، چه بهتر که زن پیشگام شود و از کیسه کرم بزرگواری چیزی از حقوق خود به او واگذارد! مثلاً از همه یا قسمتی از مهر و نفقه و دیگر حقوق خود چشم‌پوشی کند؛ بدین وسیله ثابت نماید که شوهر را نه به خاطر مادیات، بلکه به خاطر مزایای پراهمیت زندگی می‌خواهد. قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

و اگر زنی از سرکنشی یا روی‌گردانی شوهرش بیم داشته باشد، بر آن دو گناهی نیست که میان خود به صورت مسالمت‌آمیز صلحی برقرار کنند، و صلح بهتر است. البته بخل در دل‌ها حضور دارد (و مانع گذشت می‌شود)، و اگر نیکی کنید و پرهیزکاری پیشه نمایید، یقیناً خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است (نساء: ۱۲۸).

یکی از راهکارهای برون‌رفت از اختلاف بین زوجین زمانی که به دست خود آنها قابل حل نیست، حکم‌گزینی و گردن نهادن به حکم افراد میانجی است. قرآن کریم در آیه ۳۵ سوره نساء به این مطلب اشاره فرموده است:

و اگر از جدایی میان آن دو بیم دارید، پس داوری از خانواده شوهر و داوری از خانواده زن تعیین کنید. اگر سر سازگاری دارند، خدا میان آن دو سازگاری خواهد داد، و داوران باید از بستگان زن و شوهر باشند تا هم از مسائل خانوادگی آنها اطلاع بیشتری داشته باشند و هم طرح پاره‌ای از مسائل نزد آنها به شئونات خانوادگی صدمه و لطمه نزنند و زن و شوهر بتواند سفره دل خود را پیش آنها بگشاید و داوران خانوادگی را در حل اختلاف یاری کنند (بهشتی، ۱۳۷۸، ص ۱۱۹).

گویا آموزه‌های وحیانی (قرآن) درصدد است تا برای التیام روابط زن و شوهر و تقویت بنیان مقدس خانواده، از همه جنبه‌های ممکن بهره گیرد و با دخیل کردن بستگان دو طرف، از تمامی احتمالات و ظرفیت‌ها برای آرام‌سازی دل‌ها و جان‌هایی که از یکدیگر فاصله گرفته و شاید نسبت به ادامه زندگی دچار تردید شده‌اند، استفاده کند (بستان، ۱۳۹۰، ص ۱۵۵). بر طبق آیه مذکور اگر طرفین زوجین دنبال اصلاح باشند، خداوند آنها را بر این امر موفق خواهد کرد.

اکنون پس از شناسایی مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده و ارائه تبیینی در راستای کشف رابطه این مؤلفه‌ها، مدل‌ها و پژوهش‌های انجام‌گرفته در زمینه سلامت و آرامش خانواده مرور می‌شود و همسویی یافته‌های پژوهش حاضر با آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده با مدل مک‌مستر (۱۹۸۳) در ابعاد ارتباطات، کارکرد نقش، پاسخ‌گویی عاطفی، درگیری عاطفی و کنترل عاطفی همخوانی دارد؛ همچنین این مؤلفه‌ها با مقیاس‌های چند مختصاتی السون و گورال (۲۰۰۳) در ابعاد انعطاف‌پذیری و ارتباط، و نیز با مدل بیورز در زمینه مرزهای روشن، قدرت و صمیمیت، نشاط و صمیمیت زوجی، راحتی در روابط، گفت‌وگوی ماهرانه و ارزش‌های والا هم‌راستا هستند.

علاوه بر این، با مدل دفرین، کرایسان و استینت (دفرین و همکاران، ۲۰۰۵؛ کرایسان، مور و زیل، ۱۹۹۰؛ استینت و دفرین، ۱۹۸۵) نیز در ابعادی چون تعهد، قدردانی، ارتباط مؤثر، جهت‌گیری مذهبی، نقش‌های روشن و گذراندن وقت با یکدیگر تطابق دارد.

از سوی دیگر، با مدل انریچ (اولسون، ۱۹۹۸) در بُعد محدود ساختن روابط جنسی در خانواده نیز همسویی نشان می‌دهد؛ همچنین با مدل بومی خانواده سالم صادقی (صادقی و همکاران، ۱۳۹۲) در ابعاد ساختار متعادل، سلامت جسمانی و روانی، تأمین نیازهای اعضا، اعتقادات دینی و مذهبی، مهارت حل مسئله و مدیریت تعارض‌ها و نیز شادی‌آفرینی در محیط خانواده سازگار است.

همچنین این مؤلفه‌ها با مدل بومی خانواده سالم خدای سنگده (۱۳۹۳) در برخی از ابعاد فردی مانند مسئولیت‌پذیری، گذشت، صبوری، توکل به خداوند، پختگی و قناعت، و در ابعاد زوجی مانند قدردانی، تعهد متقابل، صمیمیت، توافق بر سر مسائل اساسی، حمایت‌گری، تلاش برای خشنودی یکدیگر، شوخ‌طبعی و والدگری (از جمله عمل‌گرایی، انعطاف‌پذیری، توافق و اتحاد والدینی) هم‌راستاست؛ همچنین در بعد خانوادگی نیز مانند ارتباط با خانواده‌های اصلی، مشارکت و همکاری، تصریح مرزها و جهت‌گیری مذهبی همسویی دیده می‌شود.

مطابقت‌هایی نیز با الگوهای سلامت خانواده ایرانی در ابعاد سلامت فردی و تعاملات سالم مشاهده می‌گردد. این مؤلفه‌ها با مدل آرامش زنان در زندگی زناشویی (روشنی، ۱۳۹۶) که با رویکرد نظریه زمینه‌ای انجام گرفته در ابعادی مانند کفویت، تأمین نیازهای جنسی و عاطفی، نگرش توحیدی، پذیرش و ایفای صحیح نقش‌های خانواده، قناعت و شکرگزاری، درک و توجه متقابل، انس و صمیمیت، اعتماد متقابل، ویژگی‌های اخلاقی مثبت و تعامل سالم با خانواده همسر نیز همخوان است.

در نهایت، مؤلفه‌های امنیت عاطفی خانواده با الگوی خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام (صفورایی، ۱۳۸۸) در ابعاد خوش‌بینی، مدیریت نقش‌ها و مرزها، مدیریت مالی، اعتماد متقابل، تعهد، صمیمیت، همدلی و جهت‌گیری مذهبی، و نیز با الگوی رضامندی زناشویی بر اساس منابع اسلامی (جدیری و جان‌بزرگی، ۱۳۸۸) هم‌راستا هستند.

منابع

قرآن کریم.

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۲۲ق). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر.
- ایمانی، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کیفی عیار پژوهش در علوم انسانی. *روشن‌شناسی پژوهش در علوم انسانی*، ۳(۲)، ۴۴-۱۵.
- آنجلیس، باربارا (۲۰۱۶م). *رمز/اعتماد به نفس*. ترجمه گروه مترجمان. تهران: شنیدار.
- آنجلیس، باربارا (۲۰۱۶م). *اعتماد به نفس*. ترجمه هادی ابراهیمی. نواندیش.
- بستان، حسین و عزیز، محمد (۱۳۹۰). *اسلام و جامعه‌شناسی خانواده*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بهجت‌پور و معرفت (۱۳۹۰). *جامعیت، فرازمانی و جاودانگی قرآن*. قم: دارالتفسیر.
- بهشتی، احمد (۱۳۷۸). *خانواده در قرآن*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۱). *رضایت زناشویی*. قم: دارالحديث.
- پیس، آلن و باربارا (۱۳۸۸). *چرا مردان به حرف زنان گوش نمی‌دهند و زنان نمی‌توانند نقشه بخوانند؟* ترجمه ناهید رشید و نسرین گلدار، تهران: آسیم.
- تبریزی، منصوره (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی. *علوم اجتماعی*، ۲۱(۶۴)، ۱۳۸-۱۰۵.
- جان‌بزرگی، مسعود (۱۳۹۵). اثر خانواده‌درمانگری سیستمی معنوی بر رضایت زناشویی و کنشوری خانواده. *پژوهش‌نامه اسلامی زن و خانواده*، ۴(۶)، ۳۸-۹.

- جدیری، جعفر (۱۳۸۷). بررسی رابطه رضامندی زناشویی بر اساس معیارهای دینی با ثبات هیجانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- جدیری، جعفر و جان‌بزرگی مسعود (۱۳۸۸). ساخت و اعتباریابی مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی. *روان‌شناسی و دین*، ۲(۴)، ۳۲-۳۸.
- جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۶۰). *ساخت از دیدگاه علمی و از دیدگاه قرآن*. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- جمعی از نویسندگان (۲۰۱۵). *فرهنگ لغت روان‌شناسی*. ترجمه جمشید اصغری. تهران: روان.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *تفسیر تسنیم*. قم: اسراء.
- خدادی سنگده، جواد (۱۳۹۳). شناسایی شاخص‌های سلامت خانواده و ارائه مدل خانواده سالم مبتنی بر بافت فرهنگی اجتماعی. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی عمومی. دانشگاه خوارزمی.
- دلاور، علی (۱۳۸۰). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی و احمدی‌فر، مصطفی (۱۳۹۰). *منطق تفسیر*. قم: جامعه المصطفی العالمیه.
- روشنی، شهره (۱۳۹۶). *تبیین آرامش زنان در زندگی مشترک مطالعه‌ای کیفی با رویکرد نظریه مبنایی*. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی بالینی. دانشگاه تربیت مدرس.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۴۰۲). *زوج‌درمانی با روی‌آورد اسلامی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۹۵). *خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی*. تهران: سمت.
- شماخته، میلاد (۱۴۰۲). *مدل مفهومی خطاهای شناختی زوجین در قرآن و روان‌شناسی*. رساله سطح ۴ رشته قرآن و روان‌شناسی. مرکز تخصصی قرآن‌پژوهی امام علی بن ابیطالب. حوزه علمیه قم.
- صادقی فدکی، سیدجعفر (۱۳۹۷). پژوهشی در «جامعیت تشریعی قرآن کریم و راهکارهای تبیین آن». *پژوهش‌های فقهی*، ۱۴(۲)، ۴۹۳-۵۲۳.
- صادقی، مسعود (۱۳۹۲). تدوین مدل بومی خانواده سالم و بررسی تأثیر آموزش مبتنی بر این مدل بر سلامت خانواده، عملکرد خانواده و کیفیت رابطه زناشویی. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی بالینی. دانشگاه اصفهان.
- صادقی، مسعود و همکاران (۱۳۹۳). تدوین مدل خانواده سالم به روش پژوهش آمیخته اکتشافی. *روان‌شناسی خانواده*، ۱۱(۱)، ۲۹-۴۰.
- صفورایی، محمدمهدی (۱۳۸۸). *شاخص‌های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام و ساخت پرسش‌نامه آن*. رساله دکتری روان‌شناسی تربیتی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۵). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- غروی، سیدمحمد و آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۵). *درآمدی بر روان‌شناسی اسلامی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۳۹۰). *التفسیر الکبیر*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- قاسم‌پور دهقانی، علی و بختیار نصرآبادی، حسنعلی (۱۳۸۸). جایگاه اندیشه و اندیشیدن در نظام تربیتی اسلام. *تربیت اسلامی*، ۹(۴)، ۱۲۵-۱۴۰.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۳۲ق). *اصول کافی*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- محمص، مرضیه (۱۳۹۳). مبانی و مصادیق تعلیم و تربیت اقتصادی فرزندان در خانواده اسلامی. *پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ۲۰(۱۰۳)، ۲۸۰-۲۸۱.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۵). *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*. قم: دار الحدیث.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). *اخلاق و عرفان اسلامی*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. قم: دارالکتب الإسلامیه.

- والفرز (۱۹۶۲م). نظریه‌های امنیت عاطفی. ترجمه عبدالله خانی. سمت.
- هاید، جانت شیپلی (۱۳۸۴). روان‌شناسی زنان (سهم زنان در تجربه بشری). ترجمه اکرم خمسه. تهران: آگاه.
- Baqum, D. C., Opestin, A. J. & Parr, M. R. (2012). Something More: The Meanings of Marriage for Religious Couples in America. *Marriage & Family Review*, 48(4), 339-362.
- Bek, Aron, T. (2114). The relationship Between equity and marital quality among Hispanic Africans and American and Caucasian. The thesis of PhD in philosophy. University of Ohio State.
- Bradshaw J. D. (2008). Understanding human sexuality. 7th ed. Boston: McGraw-Hill.
- Durrian & Curdo. (2004). Predicting Material Stability and Divorce in Newlywed Couples. *Journal of Family Psychology*. 14(1), 42-58.
- Goodman, A. and Greaves, E. (2010). Cohabitation, Marriage & relationship stability. Institute for Fiscal Studies.
- Greef, Malhrebs, W. D. & Payne, K. K. (2014). Relationship Quality among Cohabiting versus Married Couples. National Center for Family & Marriage Research Working Paper Series WP-14-03 July.
- hill, S. Rexrode, K. Spiegelman, D. (2019). Primary prevention of stroke by healthy life style. *American Heart Association: Circulation*, 118(9), 947-54.
- Kurdo & scute D. A. (2007). Enhancing intimacy in marriage: A Clinician's. Handbook. London, UK: Brunner Rutledge.
- Simpsun hug, E., Eshnyder, T. L. & Bauermeister, J. A. (2006). Religiosity and marital stability among black american and white american couples*. *Family Relations*, 57(2), 186-197
- Vemble, S. & Pitmen (2020). How men and women expect to feel and behave in response to inequity in close relationship. *Social Psychology Quarterly*, 55, 57-69.
- vitaker, K. Spiegelman, D. (1993). Primary prevention of stroke by Dollahite, D. C., et al, (2012). Something More: The Meanings of Marriage for Religious Couples in America. *Marriage & Family Review*, 48, 339- 362.